

ZEKVÂN b. ABDÜKAYS

nın hakemliğine başvurmuşlardı. Utbe, onlara peygamberlik iddiasında bulunan Muhammed'in Mekkeliler'i gereksiz şeylerle meşgul ettiğini söylemiş ve ondan uzak durmalarını tavsiye etmişti. Din konusunda bir arayış içinde oldukları anlaşılan Zekvân ile Es'ad, Hz. Peygamber'in yanına giderek onunla sohbet etmiş, kendisinden Kur'an dinlemiş, Peygamber'in İslâm'a girme teklifi üzerine müslüman olup Medine'ye dönmüşlerdi (İbn Sa'd, I, 218). Her ikisi Medine'de bazı kimselerin İslâmiyet'i kabul etmesini sağlamış, özellikle Hazrec kabilesi arasında Resûl-i Ekrem'in tanınmasına ve birçok kimsenin Mekke'ye gidip onunla görüşmesine zemin hazırlamışlardı.

Zekvân, 620 yılında Akabe'de Hz. Peygamber'le görüşen altı kişilik Medineli grup arasında yer aldı. Siyer ve megâzi müellifi Mûsâ b. Ukbe'ye göre 621 ve 622 yıllarında gerçekleşen Akabe biatlarında da bulundu. Hicret günlerinde Mekke'ye muhacirlerin Medine'ye ulaşmasının ardından hicretin sebabını öğrendi ve Mekke'ye giderek bir müddet Resûlullah'ın yanında kalarak daha sonraki muhacirlerle birlikte Medine'ye hicret etti. Böylece hem ensardan hem de muhacirlerden sayıldı ve "muhacir-ensar" diye anıldı (İbn Hacer el-Askalânî II, 338). Muhacirlerle ensar arasında gerçekleşen kardeşlik akdi sırasında bir rivayete göre Hz. Peygamber onu Mus'ab b. Umeyr ile kardeş ilân etti. Elindeki maddî imkânlarla muhacirlere yardımcı olan Zekvân bir kısım mülkünü onlara ucuz fiyata sattı. Nitekim Medine'nin, tatlı suyu ile meşhur Sükyâ Kuyusu'nu Sa'd b. Ebû Vakkâs ondan iki deve karşılığında satın almıştı (İbn Şebbe, I, 158-159).

Bedir Gazvesi'ne iştirak eden Zekvân bir yıl sonraki Uhud Gazvesi'ne de katıldı. Bu savaşta önemli hizmetler gördü. Savaşta bir gün önce Uhud'a doğru hareket eden İslâm ordusu yol üzerindeki Şeyhayn'da geceledi. Yatsı namazından sonra Hz. Peygamber, gece düşmanın muhtemel saldırısına karşı kimin nöbet tutmak istediğini sorunca karanlıktan "ben" diye bir ses geldi. Resûl-i Ekrem sesin sahibinin Zekvân olduğunu öğrendi ve ona oturup beklemesini söyledi. Ardından soruyu tekrarlayınca yine Zekvân kendisinin bekleyeceğini söyledi. Kim olduğu sorulunca da bu defa İbn Abdükays diye cevap verdi. Resûl-i Ekrem bu sesin sahibine de oturup beklemesini söyledi ve üçüncü defa sorduğu aynı soruya Zekvân künyesini söyleyerek cevap verdi. Resûl-i Ekrem her

üç kişinin yanına gelmesini istedi, fakat Zekvân da tek başına Resûlullah'ın huzuruna çıktı ve adının Ebû's-Seb' Zekvân b. Abdükays olduğunu söyledi. Zekvân'ın bu davranışını takdir eden Resûl-i Ekrem onu ashabına göstererek, "Yarın cennetin yetiştirilmesine ayak basacak birini görmek istiyorsanız şu adama bakın" buyurdu (İbn Hacer el-Askalânî, II, 338). Bu sözlerin şehâdet anlamına geldiğini sezen Zekvân hemen evine koştu, hanımı ve çocuklarıyla görüştü, onlarla bir daha kıyamette görüşmek üzere vedalaştı ve görev yerine gitti; sabaha kadar Peygamber'in emrettiği yerde nöbet tuttu. Ertesi gün meydana gelen savaşta Mekke müşriklerine karşı mücadele etti. Savaşın ardından Uhud dağı eteğine çekilen Resûlullah'ın durumunu araştırırken Zekvân b. Abdükays'ı sordu. Hz. Ali müşriklerden Ebû'l-Hakem Ahnes b. Şerîk'in onu şehid ettiğini, kendisinin de Ahnes'i öldürdüğünü söyledi (Vâkîdî, I, 283). Savaştan sonra müslümanlardan kimlerin öldüğünü öğrenmek isteyen Ebû Süfyân savaş alanını gezmiş, herkesin kimliğini sormuş, Zekvân'ın başına dikilip onun da kim olduğunu sorunca, kendisine bu kişinin kabilesinin ve müslümanların önde gelenlerinden olduğu söylenmişti (a.g.e., I, 237).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkîdî, *el-Megâzi*, I, 171, 217, 237, 283, 306; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 218-220, 226; III, 120, 608; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medineti'l-münevver*, I, 158-159; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi), Beyrut 1405/1984, IV, 232-233; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), II, 466; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), II, 168-169; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Mühlîm v.dğr.), Beyrut 1409/1989, III, 147, 165, 318; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcüd v.dğr.), Beyrut 1415/1995, II, 338. MEHMET EFENDİOĞLU

ZELİHA

(bk. ZÜLEYHA).

ZELLÂKA SAVAŞI

(معركة الزلاقة)

Endülüs'te müslümanların
hristiyanlara karşı
elde ettiği büyük zafer
(479/1086).

İslâm kaynaklarında Zellâka ismiyle geçen yer, Batalyevs'in (Badajoz) yaklaşık 8 km. kuzeydoğusunda bir ova olup hristiyan kaynaklarında Sagrajas / Sacralias adıyla

la kaydedilir. Endülüs Emevî Devleti'nin 422 (1031) yılında resmen dağılmasının ardından ortaya çıkan küçük devletler (mülûkû't-tavâif) arasındaki mücadeleler, kuzeydeki hristiyan krallıkları ve kontlukları arasında müslümanları Endülüs'ten çıkarıp kaybedilen toprakları geri alma (reconquista) düşüncesini güçlendirdi. Kastilya-Leon Kralı VI. Alfonso, bir taraftan müslüman hükümdarları haraca bağlayarak vasal durumuna getirirken diğer taraftan toprak kazanmaya çalışıyordu. 478'de (1085) Endülüs'ün stratejik bakımdan önemli şehirlerinden Tuleytula'yı (Toledo) işgal etti ve hemen ardından Sarakusta'yı (Saragossa) muhasara altına aldı. İç savaşlar ve hristiyan krallıklara ödenen vergiler yüzünden güçlerini büyük ölçüde yitirmiş olan müslüman emîrler, bu istilâ dalgasını durdurmak için Mağrib'deki en güçlü devletlerden olan Murâbitlar'dan yardım istemeyi düşündüler. Önce İşbiliye'de (Sevilla), ardından Kurtuba'da (Cordoba) yapılan toplantılarda müslüman emîrlerin tamamına yakını Murâbitlar'a bir heyet gönderilmesi fikrini benimsedi. Eftasî Emîri Mutevekkil'in kaleme aldığı mektup on üç emîrin onayı ile Murâbit Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfin'e ulaştırıldı. Mektubun son Abbâdî emîri Mu'temid-Alellah tarafından gönderildiği ve bu emîrin daha sonra Sebte'ye geçerek bizzat Yûsuf b. Tâşfin'le görüştüğü de rivayet edilir.

Yardım isteğini olumlu karşılayan Yûsuf b. Tâşfin, ordusunun Endülüs'e geçişi ve geri dönüşünde bir sıkıntıyla karşılaşmak için Abbâdîler'in hâkimiyetindeki Cezîretülhadrâ'nın kendisine tahsis edilmesini istedi. Mu'temid b. Abbâd, oğlu Reşîd'in muhalefetine rağmen bu isteği kabul etti. Yûsuf b. Tâşfin kumandasındaki Murâbit ordusu 15 Rebiülevvel 479 (30 Haziran 1086) tarihinde Cezîretülhadrâ sahillerinde karaya çıktı oradan İşbiliye'ye geçti. Yûsuf'un çağrısına uyan Girnata'daki Zirî Emîri Abdullah b. Bulukkin ve Endülüs emîrlerin çoğu askerleriyle gelecek orduya katıldı. Müslüman ordusu üç gün sonra İşbiliye'den Eftasiler'in başşehri Batalyevs'e (Badajoz) doğru hareket etti. En önde Ebû Süleyman Dâvûd b. Aîşe'nin kumanda ettiği 10.000 kişilik Murâbit süvari birliği bulunuyor, onu Mu'temid'in ve Mutevekkil'in birlikleri takip ediyor, arkadan Yûsuf b. Tâşfin'in ordusu geliyordu.

Murâbitlar'ın Endülüs'e geçtiğini haber alan VI. Alfonso, Sarakusta kuşatmasını kaldırıp Aragon (es-Sağrûlâ), Galicia (Cillikiye), Asturias, Leon ve Güney Fransa-

dan temin ettiği kuvvetlerle müslüman ordusunu karşılamak üzere harekete geçti. Müslüman ve hıristiyan orduları Zellâka ovasında konuşlandılar. Aralarında küçük bir çay vardı. Orduların asker sayısı hakkında 50.000-300.000 arasında farklı rivayetler mevcuttur. İslâm kaynaklarında hıristiyan ordusunun, hıristiyan kaynaklarında müslüman ordusunun daha büyük olduğu kaydedilir. Her bir orduda 100.000 civarında asker bulunduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda, Yûsuf b. Tâşfîn'in savaştan önce Kastilya kralına bir heyet göndererek ya Müslümanlığa girmesini ya da cizye ödemesini, bunlardan birini kabul etmediği takdirde savaşa hazır olmasını bildirdiği zikredilir. Rivayete göre Kral VI. Alfonso mektubu okuttuktan sonra yere atmış, elçilere, "Sultanınıza savaş meydanında hesaplaşacağımızı haber verin" demiştir. Ayrıca perşembe günü huzuruna çıkan heyete cumanın müslümanlar, cumartesinin kendi ordusundaki yahudiler, pazarın ise hıristiyanlar için kutsal gün sayıldığını söyleyerek pazartesi günü savaşılması teklifinde bulunmuş, bu teklifi Yûsuf b. Tâşfîn olumlu karşılamıştır. Abbâdî Emîri Mu'temid, Kastilya kralının asıl hedefinin cuma günü saldırmak olduğu, bunu gizlemek için söz konusu teklifi yapmış olabileceği kuşkusuyla karşı tarafı gözetlemeye koyuldu ve hıristiyan ordusunun bir baskın için harekete geçtiğini tesbit ederek müslüman ordusunun teyakkuz durumunu almasını sağladı. Murâbit ordusunun merkezine hücum eden hıristiyan kuvvetlerinin ilk saldırısı püskürtüldü. Ancak bu güçler tekrar yoğun bir saldırıya geçince Mu'temid'in idaresindeki İşbiliye kuvvetleri dışında kalan Endülüslü askerlerin çoğu Batalyevs'e doğru kaçmaya başladı. Bunun üzerine Kral VI. Alfonso, Yûsuf b. Tâşfîn'in kendi ordusuyla saklanmakta olduğundan ve savaşın gidişatını takip ettiğinden habersiz ordusunun merkez kuvvetlerini savaş alanına sürdü. Yûsuf b. Tâşfîn, kralın bu aceleciliğinden faydalanarak Murâbit ordusunun merkez kuvvetlerini hıristiyanların ana karargâhına yönlendirdi. VI. Alfonso, Endülüslü kuvvetlerini takip etmekten vazgeçip büyük bir panik içinde karargâhını koruma telâşına düştü. Yûsuf b. Tâşfîn ile VI. Alfonso'nun ellerinde kılıçlarıyla bizzat mücadele ettikleri savaş cuma günü karanlık basıncaya kadar devam etti. Bu arada savaşın müslümanlar lehine döndüğünü gören Endülüslü askerler tekrar muharebe alanına döndüler. Kral VI. Alfonso az sayıdaki askeriyile birlikte yaralı olarak savaş alanından kaçarak canını

kurtarabildi ve savaş müslümanların kesin zaferiyle sonuçlandı (12 Receb 479 / 23 Ekim 1086). Bu zaferin gerçekleştiği tarihle ilgili başka rivayetler de mevcuttur. Ertesi gün savaş alanının binlerce hıristiyan askerinin cesediyle dolu olduğu görüldü. İslâm tarihinde kesin sonuçlu savaşlardan biri olan Zellâka zaferi Yûsuf b. Tâşfîn'in gönderdiği fetihnâmelerle Mağrib'deki camilerde halka duyurulmuş, başta İşbiliye Emîri İbn Abbâd el-Mu'temid-Alellah olmak üzere şairler zaferle ilgili kasideler söylemiştir. Endülüs'te ve Mağrib'de halk şükür namazı kılmış, şenlikler düzenlenmiştir.

Zellâka'da kazanılan bu zaferden müslümanların gerektiği gibi yararlandığını söylemek güçtür. Abbâdî Emîri Mu'temid, Yûsuf b. Tâşfîn'e kaçmakta olan hıristiyan kuvvetlerinin takip edilmesini ve daha ileriye gidilmesini teklif ettiyse de Murâbit sultanı umulmadık bir durumla karşılaşmamak için ihtiyatlı davranmayı uygun gördü. Yalnız cihad maksadıyla savaştığını göstermek için de elde edilen ganimetleri Endülüslülere bırakıp Merakeş'e döndü. Onun bu kararında, Merakeş'te hasta vaziyette bıraktığı veliaht oğlu Ebû Bekir'in ölüm haberinin zaferin kazanıldığı gün kendisine ulaşmasının etkili olduğu da rivayet edilir. Bazı İslâm kaynaklarında Vakiatû Batalyevs şeklinde kaydedilen Zellâka Savaşı, yaklaşık bir asırdır hıristiyanlar karşısında güç kaybetmekte olan Endülüs'teki müslümanları yok olmaktan kurtarmış, hıristiyan yayılmasını bir süre için durdurmuştur. Bu zafer Endülüslüler'in mânevîyatını yükseltmiş, kısmen de olsa kendilerine güvenmelerine vesile teşkil etmiş, ayrıca XII. yüzyıl gibi erken bir dönemde başarıya ulaşabilecek "reconquista" hareketinin iki yüzyıl gecikmesini sağlayan önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zafer münasebetiyle Abbâsî Halifesi Muktedî-Biemrillâh, Yûsuf b. Tâşfîn'e "emîrül-müslimîn" ve "nâsirüddîn" unvanlarını vermiştir. Yûsuf b. Tâşfîn'in, Zellâka Savaşı münasebetiyle Endülüs'teki müslüman devletlerin askerî gücünü tesbit etme fırsatı bulduğu ve onun Endülüs topraklarını kendi devletinin bir eyaleti haline dönüştürme fikrinin bu safhada şekillenmeye başladığı söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah b. Bulukkin, *Müzekkirât* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1955, s. 104-108; a.mlf., *et-Tibyân* (nşr. Emîn Tefvîk et-Tîbî), Rabat 1995, s. 121-125; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 151-154; Abdülvehid el-Merrâküşî, *el-Mu'cib fi telhişi ahhâri'l-Magrib* (nşr. M. Saïd el-Iryân - M. el-Arabî),

Dârülbeyzâ 1978, s. 192 vd.; İbnü'l-Kerdebûs, *Târîhu'l-Endelüs* (nşr. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî), Madrid 1971, s. 88 vd.; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, IV, 112 vd.; İbn Ebû Zer', *el-Enisü'l-muğrib*, Rabat 1972, s. 145-151; *el-Hulelü'l-mevşiy-ye fi zikri'l-ahbâri'l-Merrâküşiy-ye* (nşr. Y. S. Al-lûş), Rabat 1936, s. 38 vd.; Makkarî, *Nefhu't-îb*, VIII, bk. Fihrist; Seyyid Abdülaziz Sâlim, *Târîhu'l-Magrib fi'l-âsri'l-İslâmî*, İskenderiye, ts. (Müessesetü şebâbi'l-câmia), s. 631-641; M. Abdullah İnân, *Düvelü'l-ıttavâ'if*, Kahire 1970, s. 320 vd.; J. F. O'Callaghan, *Medieval Spain*, New York 1983, s. 208-209; C. Sánchez-Albornoz, *España musulmana*, Madrid 1986, II, 97 vd.; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-Magrib ve hadâretüh*, Beyrut 1412/1992, s. 31-32; M. J. Viguera Molins, *Los reinos de taifas y las invasiones magrebes*, Madrid 1992, s. 170-171; Yûsuf Eşbâh, *Târîhu'l-Endelüs fi'l-âhdi'l-Murâbitîn ve'l-Muvaahhidîn* (trc. M. Abdullah İnân), Kahire 1417/1996, I, 82 vd.; H. Kennedy, *Muslim Spain and Portugal*, London 1996, s. 161-162; Lütfî Şeyban, *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 149-154; Cemil Abdullah Muhammed el-Misrî, "ez-Zellâka ma'rake min me'âriki'l-İslâm el-hâsime fi'l-Endelüs", *Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye*, XVIII/69-70, Medine 1406, s. 169-204; Amin Tibi, "al-Zallâka", *EI²* (İng.), XI, 426-427.

MEHMET ÖZDEMİR

ZELLE (زَلَّة)

Mükellefin bir kastı olmadan yaptığı yanlış veya işlediği günah anlamında terim.

Sözlükte "ayağı kaymak, sürçmek; hata etmek, yanılmak" anlamındaki **zell** (zülül) kökünden türeyen **zelle** "sürçme, yanılma" demektir (çoğulu zellât; *Kâmus Tercümesi*, III, 1342-1343; *el-Müncid*, "zll" md.). Terim olarak "mükellefin bir kastı olmadan işlediği hata" mânasına gelir. Zel / zülül kavramının Kur'an'da yer aldığı dört âyetin üçünde kuldân sâdir olan zellenin şeytanın tahrikiyle gerçekleştiği belirtilmekte (el-Bakara 2/36, 209; Âl-i İmrân 3/155), birinde ise samimiyetten uzak yeminin kişiyi hak yoldan saptırdığı ifade edilmektedir (en-Nahl 16/94). A. J. Wensinck'in *el-Mu'cemü'l-müfehres*'inde ("zll" md. [II, 341]), İmam Mâlik'in *el-Muva'ffa'tı* dışında kalan sekiz hadis kaynağındaki rivayetlerde zülül kavramı yer almaktadır. Zülül, bu rivayetlerin çoğunda mecazi mânada hak-bâtıl mücadelesini konu edinen bir içerik taşımaktadır. Resûlullah'in, evinden her çıkışında yukarıya doğru bakarak şöyle dua ettiği nakledilir: "Allahım! Doğru yoldan sapmaktan veya saptırılmaktan, ayağımın hak yolundan kaymasından veya kaydırılmasından sana sığınırım" (Ebû Dâvûd, "Edeb",